

אריה אהרוני

פרופסור דן אוקסימירון

פורסם בעיתון 77, אוקטובר-נובמבר 2010

אוקסימירון הוא, כידוע, ביטוי המביע דבר והיפוכו: "דממה זועקת", "אפלה זוהרת", "סוד גלוי", "אכזבה נעימה", "חוכמה מטופשת" וכיו"ב. ודומה, כי מי שהוא אשף ממש באמירת דברים והיפוכם בספרותנו הרי זה הפרופסור דן מירון, שהשם "אוקסימירון" גזור ממש לפי מידתו. אין לך נושא ספרותי כמעט שלא גזר את דינו בתוקף ובבוטות שאין כביכול לחלוק עליהן, ולאחר זמן מה, באותו התוקף ובאותה הבוטות טען להיפוכם של הדברים.

הנה, למשל, במסתו על תרגומו ל"סיפורי רכבת" מאת שלום עליכם, שנודע לי עליה מכתבה של מיכאל הנדלזלץ, תקף הוא את ביקורתי על תרגומו של י"ד ברקוביץ', ונחלץ במלוא אונו להגן עליו.

דברי מירון שם היו מופרכים עד כדי כך, שהייתי נאלץ להשיב לו בזו הלשון (ל**בחינתה של פסילה**, ירון גולן, 1992):

הלצה יהודית ישנה מסבירה למה היהודים מתנים אהבים עם נשותיהם בלילה ולא בגלוי, לאור היום – שאילו עשו זאת בגלוי, היה אומר דן מירון "לאזט מיר, איך קען בעסער!" [תנו לי, אני יכול יותר טוב!]. והצדק מסתבר עמו. כל מעשה ממעשיו מוטבע בחותם יתרונו המוחלט. שכן אחרת, לולא תחושת יתרון ודאית זאת, לא היה נזעק לעשות מעשים שכבר הקדימוהו בהם אחרים. למשל, לתרגם לעברית ספרים של שלום עליכם שהופיעו לא מכבר. הלא אין הוא איזה ברוך ג'מילי שישאיר סימן רק כדי להוכיח את קיומו, ואלמלא שכנועו העמוק בבשורה שהוא מביא במעשהו, מן הסתם לא היה המעשה קורם עור וגידים.

ואף על פי כן, אם בכל זאת ישאל השואל: מה החדש, דן מירון, שאתה מחדש לנו? הלא ספרו של שלום עליכם "סיפורי הרכבת" שטרחת לתרגמו ולהוציאו לאור בסדרת "קולות" שבעריכתך כבר הופיע בקרית ספר שלנו לפני מניין שנים? ישיב פוסק הלכה זה: אמנם הופיע – אבל כאילו לא הופיע. ובלשונו הדייקנית:

"הקורא העברי לא היה מודע כלל לקיומו של המחזור כחטיבה שלמה

ועצמאית בכתבי שלום עליכם. אמנם, לפני שנים אחדות הוא הופיע

בשלמותו, ובכרך מיוחד, בתרגומו של אריה אהרוני (1986), אך ספק אם גם הופעה זו הפנתה אליו את תשומת הלב שהוא ראוי לה." (1989)

כתבתי "הדייקנית" מן הטעם הפשוט שתרגומי ל"סיפורי הרכבת" יצא לאור בהוצאת אל"ף בשנת 1979. המהדורה הראשונה אזלה זמן קצר לאחר הופעתה, והמו"ל דאז, ברוך פלדנקרייז ז"ל, הדפיס מיד מהדורה שנייה. הספר המוזכר על ידי דן מירון (ספרית פועלים, 1986) היא הדפסתו השלישית. אלה פרטים טפלים, ואין מקפידים בהם עם פרופסורים.

מאידך גיסא, קביעתו הזזה של מירון כי תרגומי לא הקנה למחזור הסיפורים "את תשומת הלב שהוא ראוי לה", מאששת, כמובן את טיעונו: וכי מה ערך לה לתשומת הלב בכלל אם היא חסרה בתשומת לבו שלו? עכשיו, מכל מקום, משזיכה מירון את קהל הקוראים בתרגומו הוא, באה כידוע לתשומת הלב עדנה, ומאז הופעתו, ראה זה פלא, אין יורד השם "סיפורי רכבת" מסדר היום הספרותי שלנו...

אולם אלה כאמור זוטות. העיקר עודו לפנינו, שהרי אין הוא איש בשורה בלבד, אלא גם מייסד ומוכיח. וכך קראתי להפתעתי באותה הכתבה מאת מיכאל הנדלזלץ (הארץ, 11.7.1989) את הדברים הבאים: "מירון הוסיף ל'סיפורי רכבת', מסה מקיפה על מקומם בספרות בכלל, ובכתבי שלום עליכם בפרט. וגם הערה הוסיף בעניין התרגום. כאן הוא לא מזכיר את אהרוני, אבל דומה שאליו הוא מתכוון".

יובן שלא הסתפקתי במובאותיו של הנדלזלץ באשר לדברי מירון המכוונים אלי, אלא ביקשתי לקרוא אותם בשלמותם, כפי שהם מובאים ב"אחרית דבר" ל"סיפורי רכבת". והנה מה שנאמר שם בין השאר:

"בשנים האחרונות נשמעות טענות ומענות נגד תרגומיו של ברקוביץ' – טענות ומענות בלתי ענייניות ברובן, ונובעות מאי-הבנה היסטורית של מפעלו, שהיה יצירת מופת במסגרת הפואטית של זמנה..."

קראתי ושפשפתי עיני בתדהמה: "בשנים האחרונות"? ! האומנם? ! והלא דן מירון עצמו, בספרו שלום עליכם – פרקי מסה שיצא בהוצאת מסדה בשנת 1970, היינו, לפני למעלה מעשרים שנה, כתב את הדברים הבאים:

"יש לקבוע בפירוש: לא השפה העברית היא ש'שיפרה' את הגרוטסקה שבכתבי שלום עליכם. שפה זו, על ניגודי הקודש והחול,

החדש והישן שבה, עשויה לשמש מכשיר מצוין בידי אמן בעל תפיסת-עולם ותחושה לשונית גרוטסקית, (כגון אברמוביץ' או עגנון והזו בחלקים חשובים ביצירתם). ברקוביץ' הוא שטרח 'לשפר' את כתבי שלום עליכם ולעקור מתוכם את היסודות הגרוטסקיים כמיטב יכולתו." [ההדגשה שלי, א.א.]

וכן:

"הבאתי את הדברים במקורם גם כדי להסתייע בדרך השלילה בתרגומו של ברקוביץ' ולהראות מה אין טוביה אומר, וכיצד אין להבין את דבריו. טוביה של ברקוביץ', נוסף לכך שהוא מרחיב כל פראזה של טוביה המקורי כדי שלוש או ארבע פראזות החוזרות זו על זו ונוטל מדיבורו את כל כוח ריכוזו, מחזיר לקטע אסוציאציות ומשמעויות ששלום עליכם בפירוש נמנע מהן."

וכן:

"ברקוביץ' יצר בפשטות דמות טוביה אחרת, מותאמת הרבה יותר מזו של שלום עליכם לעולמו הסיפורי, הקודר; דמות מעניינת לאין ערוך פחות מטוביה המקורי, 'מודעת' הרבה יותר לעצמה ולחשיבות ניסיון חייה, וממילא מממשת הרבה פחות את כושר ההבלעה של ניסיון החיים הטראגי."

וכן:

"ברקוביץ' שניסה תמיד 'לעדן' את שלום עליכם, ויתר על השוואת הדמעות לפולים מתגלגלים; השוואה שבה טעם בוודאי טעם של 'גרוטסקה' – הנה דוגמה ל'שיפור' הגרוטסקה של שלום עליכם... (אולם לגבי מוטיל יש בסצינת הפרידה מן הגרוטסקיות!)."

או:

"גם את ה"טעאטער" של מוטיל 'עידן' ברקוביץ' עד לאין הכר בעשותו אותו ל'מחזה יפה' "וכו'.

כן. ניחשתם נכון, אלו מובאות מספרו של דן מירון, "שלום עליכם – פרקי מסה", שיצא בהוצאת "מסדה" בשנת 1970.

אדרבה, אמרו אתם, מה השם הראוי למין טענה מלומדת כי "בשנים האחרונות נשמעות טענות ומענות נגד תרגומיו של ברקוביץ"?!

יאמרו, רשאי אדם לשנות את דעתו. בוודאי רשאי. אבל הלא יש איזה יושר אלמנטארי המחייב את המשנה דעתו להודיע על כך ברבים, לומר: סליחה, אמנם גם אני חשבתי כך בעבר, אבל טעיתי, היום אני סובר אחרת.

לא, רבותי, לא אצל דן מירון. הוא לא יודיע מפורשות כמה טעה בעבר ומאיזה טעמים שינה דעתו, שהייתה אז פסקנית ונחרצת מאוד, ובאותה נחרצות ולשון מוכיחה את זולתו ישמיע את היפוכה של דעתו הקודמת. ואם ימשוך פלוני בשרוולו ויאמר לו: הלא כתבת אז כך וכך? ישיב כללית ופסקנית, נשען על תנא דמסייע גדול בתורה: "רק חמור אינו משנה את דעתו, אמר משה דייין", טוען הוא במאמר פולמוסי נגד זיוה שמיר ב"מעריב".

והפרופסור הנכבד מצטט בלא בוש את ה'חוכמה' הזאת, ושוכח איזה מחיר דמים נורא שילמה מדינת ישראל עד שהתיאוריה של דייין כי 'הזמן פועל לטובתנו' פשטה את הרגל והוא הואיל לשנות את דעתו.

ניחא, דן מירון אינו חמור, והוא רשאי, כמובן לשנות את דעותיו, ואין כל השוואה בין הנוקים שמביאה נחרצותו לבין הנזק שהמיט מורה ההוראה שלו, שהוא מוצא בו אסמכתא. ואף על פי כן, האין פסקנות זאת אומרת דרשני? הנה, למשל, מייסר הוא אותנו באי-הבנה היסטורית של מפעל ברקוביץ' שהיה יצירת מופת במסגרת הפואטית של זמנה; "זמן, שבו הייתה מקובלת פואטיקת תרגום אחרת, ותפישה אחרת את עצם מהותו ותפקידו של מעשה התרגום":

"בעוד אשר כיום – קובע מירון – חותרים לתרגום המייצג כל יחידת טקסט שבמקור על ידי שווה-הערך ה'מדויק' שלה בלשון התרגום, הרי ברקוביץ' ובני דורו חתרו לתרגום של 'תשובת משקל': היינו, התרגום הבא לפצות על כל חסר הנגרם על ידי מגבלותיה של שפת התרגום (לעומת שפת המקור) בְּתֵר, שבו מצטיינת שפת התרגום לעומת חסריה של שפת המקור."

תיאוריה זאת על 'פואטיקת תרגום אחרת' אל נכון לא הייתה בידו שעה שפירסם את ספרו בשנת 1970 – מה חבל. היו נחסכות מאיתנו הרבה אי-הבנות היסטוריות! אך הבה ניתן קצת דעתנו עליה: ח"נ ביאליק היה כמדומה בן אותו דור שעליו, אליבא דמירון, הייתה מקובלת תיאוריית התרגום האמורה. והנה, מעניין, הוא

תירגם באותם הימים את הפואמה הגדולה שלו, "בעיר ההרחה", לידיש, תרגום "שווה-ערך", ולא של "תשובת משקל", תרגום נפלא בדיוקן הפיוטי, היכול לשמש מופת לכל מעשה תרגום שירה עכשווי. מסתבר שתיאורית "תשובת המשקל" של מירון, לא הגיעה אז לאוזנו, וכך, למרבה הצער, נמנע ממנו לנהוג לפיה.

אבל למה לנו ביאליק? הלא אנו דנים בתרגומו של ברקוביץ'. הבה נראה אפוא מה אומר בעל-הדבר עצמו על תיאורית התרגום שלו. דברים מאלפים בעניין זה משמיענו ברקוביץ', בין השאר, בשיחתו עם גליה ירדני, שהתפרסמה בספר "ט"ז שיחות עם סופרים":

"הרכה מחמאות השפיעו עלי בשל תרגומי שלום עליכם, אולם מוטב היה אילו במקום תהילות ותשבחות סתם היה אחד נותן את דעתו לכתוב מחקר של ממש, המבוסס על השוואה מדויקת של המקור עם התרגום. למעשה, את כתבי שלום עליכם לא תרגמתי אלא כתבתי אותם. [...] ולכן, מי שישווה את 'טוביה החולב' או את 'סטמפניו', למשל, אל המקור של שלום עליכם, ימצא כי לא תרגמתי את הפסוקים כצורתם. [...] לא כל סופר ניתן להיתרגם בצורה כזו. תרגמתי בשעתו את 'ילדות' לטולסטוי, ועבדתי עבודת פרך, השתדלתי לדייק דיוק מוחלט עד כדי שמירה על הסינטאקס המיוחד של טולסטוי. טולסטוי מרד בכל חוקי הדקדוק הרוסי ויצר בכתיבתו דקדוק משלו, הבנוי על יסודות פסיכולוגיים, על ידיעת נפש האדם. כשניגשים לתרגם סופר כטולסטוי, אסור לשנות בדברים דבר." [ההדגשות שלי, א.א.]

הנה כי כן, אצל טולסטוי אסור לשנות, אצל שלום עליכם מותר וצריך. מה יהיה אפוא על תיאורית "תשובת המשקל", ה"יתר", וה"חסר"? לגבי תרגום טולסטוי אינה תופסת והיא חלה על תרגום שלום עליכם בלבד? איזו מין תיאוריה זאת, אם כן?

זאת ועוד: כאשר, למשל, נאמר במקור "איך האב דיך ליב מיט יענער הייליקער פלאם פייעריקער גיהנם ליבע" היינו: "אני אוהב אותך באותה אהבת גיהנום קדושה-יוקדת" וברקוביץ' מתרגם: "כי אהבתיך אהבה עזה וקדושה, אהבה תמה וברה" – היכן כאן "מגבלותיה של שפת התרגום"? האם אין בה, או לא יתכן בה,

הצירוף "אהבת-גיהינום", שצריך לבקש לו "תשובת משקל" שהיא – אם לדון לפי התיאוריה המירונית – "אהבה תמה וברה"? ובייחוד כאשר שלום עליכם מדבר על האהבה כפי שהיא מתוארת ב"שיר השירים" ומצטט מפורשות: "כי עזה כמות אהבה, קשה כשאול קנאה" ? !

האמנם ניתן לקבל את התיאוריה הזאת ברצינות?

אולי בכל זאת יש לבקש את המניעים לזכות שנטל לעצמו ברקוביץ' לעשות ביצירת שלום עליכם כבתוך שלו, בתחום אחר? בתחום הבדלי התפיסה בין שני האישים הללו? שמא בכל זאת יש ממש בדברי דב סדן כי "... המנטליות שלו [של ברקוביץ'] ושל חותנו רחוקה יסודית, שלא לומר תהומית ... , שעל כן לא קיבל את שלום עליכם בשלמות, אלא בגבולות המנטליות שלו עצמו" ?

מטמורפוזה מירונית נוספת נתגלתה לעיני הציבור מש"הפתיע" את קהל הקוראים בשנת 1992, בסדרת "קולות" שבעריכתו, בתרגום נוסף של "כוכבים תועים" (התרגום שלי לרומן הגדול הזה של שלום עליכם יצא לאור בספרית פועלים בשנת 1990), מטמורפוזה מירונית אופיינית, שכן, בספרו משנת 1970 אמר הוא על הרומנים המאוחרים של שלום עליכם את הדברים הבאים:

"... [שלום עליכם] אף עתיד היה להסתער בשנותיו האחרונות מחדש לעבר הצורה הרומאניסטית הגדולה ב"בדיחת הדם" ... אף על פי כן, לא השלה את עצמו, את הרומנים הגדולים המאוחרים שלו (להוציא "בחזרה מן היריד") כתב בעיקר לשם הפרסום השוטף, שבו הייתה תלויה פרנסתו."

היינו, לא זו בלבד שהוא, דן מירון, מודע למיעוט ערכם הספרותי של הרומנים המאוחרים, אלא ברי לו שגם שלום עליכם עצמו לא היו לו אשליות בנידון.

אודה על האמת, תמהתי מאוד בשעתו למקרא הקביעה המשונה הזאת, ובשולי תרגומי ל"מהתלת הדם" הערתי שאין לדברים האלה שום אחיזה בחומר העובדתי. בהרהור שני אמרתי לעצמי: האיש כתב מה שכתב על הרומנים המאוחרים של שלום עליכם מבלי לקרוא אותם כלל. וזאת משום היקש פשוט: וכי אפשר להעלות על הדעת שדן מירון יקרא רומן מרתק כ"מהתלת הדם", ספר בן למעלה מ-700 עמוד במקורו, מבלי שיזכה אותנו במסה בת 70 עמוד לפחות על הפרובלמטיקה המתעוררת למקראו (כנ"ל באשר לרומנים "כוכבים תועים" ו"המבול" ?

והנה, מסתבר, לא הוציא הוא זמנו לריק, ובאיחור רב הגיש לקורא גרסה מתורגמת נוספת של הרומן הגדול "כוכבים תועים", וכמדומני לא "לשם הפרסום השוטף שבו תלויה פרנסתו" של עורך הסדרה "קולות", ועל כריכת הספר קראנו הפעם בחתימתו דברי שבח פסקניים אלה:

"בשום רומן מן הרומנים שלו לא הגיע ההומוריסט הגדול להעמדת גלריה עשירה וצבעונית יותר של דמויות אותנטיות, ולהעלאת 'עולם' שלם, אוטונומי, חי על פי חוקיו, כברומן הזה."

ובכן, עינינו הרואות, כבר לא משהו "לשם הפרסום השוטף" אלא "גלריה עשירה וצבעונית". ואולם שוב אותו מעשה עצמו, שוב אותה קביעה פסקנית: "בשום רומן מן הרומנים שלו... וכו'". האמנם? במה פחותה, למשל, הגלריה העשירה והצבעונית של "הדמויות האותנטיות" ב"מהתלת הדם" או ב"המבול"? או, שמא גם הפעם קבע מירון מה שקבע מבלי לקרוא את החומר? חידה היא, הממתינה עדיין לפתרונה.

עד כאן תשובתי לביקורתו של דן מירון על תרגומי.

אך מסתבר שאין פה שום חידה ושום פליאה. פרופסור דן מירון נאמן פשוט לדרכו: עכשיו היא עת-היפוכו-של-דבר, עכשיו תרגום ברקוביץ' אינו "יצירת מופת", ומבקרו אינם מְאָשְׁמִים ב"אי-הבנה היסטורית", אגב המצאת "תיאוריה" מצוצה מן האצבע על "יְתָר וְחֶסֶר". עכשיו הוא הזמן למתוח ביקורת נוקבת עליו.

בכתבת ענק, במוסף הארץ (30.7.2010), מספרת לנו דליה קרפל מפי מירון על תרגומו שלו, הקרוי "סיפורי תוהו".

מירון דוחה את תדמיתו הישנה של שלום עליכם, שתורגם והובן כמו הדוד היהודי הטוב שמספר בדיחות על העיירה היהודית וגיבוריה ושר שירים קלילים ("לו הייתי רוטשילד"). לתדמית הזאת אחראי חתנו של שלום עליכם, הסופר והמתרגם י"ד ברקוביץ' [הדגשה שלי]. מירון נזכר השבוע איך ברקוביץ' זעם למשמע השאלה מדוע לא תרגם לעברית את הסיפור 'איש מבואנוס איירס'.

"הוא התנפל עלי ואמר: 'אתם רוצים לטנף את שמו'. אומר מירון: "המחשבה הייתה ששלום עליכם צריך לדבר על רבנים ועל נשים, ועל הגברים הקטנים שבשטייטל, שהם טובי לב ותמימים. אחד הסיפורים, 'שלוש אלמנות', עוסק בהומוסקסואל שיש לו מערכת יחסים עם נשים שהוא רצה להתחתן איתן, אבל איכשהו זה מסתיים שהן מתחתנות עם גברים אחרים, שבעצם מוצאים חן בעיניו. שלום עליכם התעסק בדברים האלה והבין אותם. ברקוביץ' לא הסכים שהסיפור יתורגם, ולבסוף אריה אהרוני תרגם אותו, ואני כללתי אותו בכרך 'סיפורי זעם'."

(לא כָּלל חלילה את תרגומי שלי, כפי שהבינו בטעות אנשים אחדים, אלא, כמובן, את תרגומו שלו.)

אך מאחר שגם שמי מוזכר כאן, יורשה לי להעיר:

לא היה לי שום מגע עם ברקוביץ', שנפטר בשנת 1967. הסיפור הזה, הראשון לתרגומי, הופיע בדפוס בשנת 1969 בדף לספרות של עיתון "הארץ" בעריכת בנימין תמוז ז"ל, ועורר תשומת לב רבה בקרב הקוראים. נתלווה לכך "סיפור מתח", שהקדשתי לו פרק מיוחד בספרי האוטוביוגרפיה "מיומנו של מועמד לבגידה". בסופו של דבר הסיפור אומץ על ידי השחקן גדעון שמר ז"ל, שהציגו ברחבי הארץ כמונודרמה למעלה מ-300 פעם, במשך שלוש שנים, וזכה בשל כך בפרס "בית שלום עליכם". (אגב, הרעיון שהסיפור עוסק בהומוסקסואל, הוא פרי דמיונו הפורה של מירון, ואין לו שום אחיזה בטקסט).

תרגמתי את הנובלה הנפלאה הזאת בתגובה להלם שחוויתי באמצע שנות ה-60 של המאה הקודמת, בשעה שהשוויתי את המקור היידי עם סיפורי שלום עליכם של גרסת נעורי, בעודי תלמיד בית הספר העברי בארץ. אז עוד לא ידעתי, כמובן, שלא בתרגום בלבד עשה ברקוביץ' כבתוך שלו, השמיט וגזר והוסיף משלו, "שיפר" את סיפורי חותנו. אלא שגם במקור עצמו נהג מעשה בעל-בית: את המחזה "שווער צו זיין א ייד" ("קשה להיות יהודי"), למשל, שהוא עצמו, ברקוביץ', עיבד בשינויים מפליגים מן הרומן הגדול "דער בלוטיקער שפאס" ("מהתלת הדם"), כלל הוא ב"כל כתבי", ייחס את עיבודו המסורבל לשלום עליכם, בלא רמז או בן רמז שזה עיבוד שלו, ואילו את הרומן עצמו השמיט מן הכתבים. וכן את הרומן "המבול" על מהפכת 1905 ברוסיה הצארית, שהיה רב-מכר בשעתו, קיצץ ב"כל כתבי" לכדי מחצית, שינה את שמו ל"אין שטורם" ("בסער" או "בסופה"), וייחס זאת, כמובן, שוב לשלום עליכם עצמו. ועיקר העיקרים – כל ה"כל כתבי" שברקוביץ' כינס מ-1917 ועד 1923, כוללים כמחצית לערך מכלל יצירתו של שלום עליכם.

איך אפשר להתייחס ברצינות להערתו של דן מירון ב"אחרית דבר" של "ספורי תוהו" כי – "אהרוני עקב באדיקות אחרי מהדורת ה'פולקספונד', ככל שניתן לו ללכת בעקבותיה (המהדורה לא הושלמה, ויצירות מרכזיות אחדות של המחבר חסרות בה)"? מה עשוי הקורא להבין ממין "מידע" כזה? שאני לא תרגמתי את כל יצירת שלום עליכם.

העובדה היא: משעמדתי על כך שברקוביץ' קיצץ ועשה כבתוך שלו ביצירת שלום עליכם, נרתמתי להשלים בתרגומי את המחצית החסרה, ובעקשות לא מעטה, שכן, כל מיני שמרוקים ודן-מירונים אקדמאיים ניסו פעם בפעם להכשילני ולהגות אותי מן המסילה, ולאחר למעלה משלושה עשורים, יכולתי סוף סוף לברך על המוגמר, להוציא לאור מהדורת תרגום אחת ויחידה, בת שמונה-עשר כרכים, נאמנה למקור, הכוללת את כל כתביו של מספר ענק זה. מהדורת תרגום, כמובן, וספק רב אם העם היהודי, "עם הספר", עתיר הממון, עוד יצליח להוציא לאור, במצבה העלוב של היידיש כיום, את כתבי גדול מספריו בשלמותם, בלשון המקור.

עלי לומר שבמשך כל שנות עבודתי זעקתי חמס על הזמות המשובשת שהגיש ברקוביץ' בתרגומו את סיפורי חותנו לקורא העברי, וכתבתי על כך רבות, והשמעתי על כך דברים בעל פה במאות הרצאותי ברחבי הארץ שנתכנו בשם "שלום עליכם באור חדש". והנה, בוקר טוב, דן מירון מקבל את טיעוני, ולא זו בלבד, הוא חוזר אפילו על דברי שהקדמתי ל"סיפורי אלף לילה ולילה" כי הסיפור יוצר את התחושה "שהסופר היידי הזה חזה את השואה". חושבני שמן הראוי להביא כאן את דברי, בהקדמה לסיפור הנ"ל, כלשונם:

ארבעה-עשר הפרקים של סיפור זה, כנגד ארבעה-עשר ימי הנסיעה של אוניית הפליטים מקופנהגן לניו-יורק בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, שבהם מספר יענקל יונגבר מקרושניק את "סיפורי אלף לילה ולילה" שלו, על חורבן עיירתו וכליון משפחתו – אלמלא ידענו שנכתבו בשנת 1915, עשויים היינו לחשוב שנכתבו לאחר מלחמת העולם השנייה.

דומה שאיזה חוש נבואי היה בו, בשלום עליכם, לצפות את השואה המתרגשת לבוא, אשר אכף עליו להעלות את הדברים על הכתב למען יהיו לעדות וזיכרון לדורות הבאים. יענקל יונבר, גיבורו אומר זאת בלשונו:

"... כדאי הוא שמעשה זה יסופר בנפרד, ויכתב בעטף, אדרבא, שיהודים יקראו ושילדינו יספרו לילדיהם ולילדי-ילדיהם, שהיה פעם שיגעון בעולם שקראו לו מלחמה, ושהייתה פעם מדינה שקראו לה פולין. ושהמדינה הייתה שייכת לפוני, והדייטש לטש עליה את שיניו. ובינתיים היו היהודים הכפרה. וכל מי שלבו נדבו

נקם בנו וטבל בדמנו... סלח לי, פאני שלום עליכם, כשאני מתחיל לדבר על כך, אני מקבל דפיקות לב, ואני חייב להפסיק לרגע, לשאוף אוויר..."

גיבור המונולוג, יענקל יונבר, זקוק לאתנחתא, ויחד עימו – הקורא, כי הסיפור לא יודע רחם, לא מרכז דברים, לא חוסך אימים, בגוללו את קורות חורבנה של קהילה מקהילות ישראל בפולין. כלום לא נותר לו, ליענקל יונבר. כל עולמו על בלימה – לבד מתקווה נטולת-אחיזה שאולי נותר בחיים ונמלט לאמריקה בנו הצעיר שמואל-מוישה, שאם לא כן, אומר הוא "לשם מה אני חי? ולמה לא אטביע עצמי כך כפי שאני יושב ומדבר אליך, במים?" – ולכאורה, מה באמת נותר לו לעשות מלבד זאת? ואף על פי כן, גובר בו צו הקיום שאין לו חקר: "הבל הבלים, אומר הוא, לא אעשה זאת. למה? מפני ששמי יענקל יונבר..."

ועל כך אמר המשורר: "והיא חידת הפח שֶתְקָלָה לוֹ אֵין..."

נא לא לטעות: דן מירון לא מזכיר חלילה שרעיון זה כבר הובע על ידי בספר תרגומי לסיפור הנ"ל בשנת 1976. הרי זה כמובן חידוש שלו.

ואולי עוד יותר משעשע, כפי שמספרת מפיו דליה קרפל:

"... הוא [מירון] החליט להשאיר בסיפורים מילים וביטויים בשפת המקור: פולנית ורוסית באותיות עבריות, כולל מצבור קללות. 'רציתי שהערבוביה תישאר כמו במקור. היהודים חיו באזור דמדומים לשוני שדיברו בו שלוש-ארבע שפות. השארתי את התנועה בין השפות שמבטאת הן את העושר והן את הרבגוניות'."

בעוד אשר ב"הערה בעניין התרגום" בסוף "אחרית דבר" שלו ל"סיפורי זעם" (עם עובד 2007) אומר הוא על שיטת עבודתו:

"לא אומר כאן אלא שבתרגומי ניסיתי לקרב ככל האפשר את נוסח הסיפורים ללשון הדיבור הנהוגה בימינו, וזאת בלי להתנתק מן הרצף העברי של הסגנון (כלומר בלי לשלב יותר מדי מלים מוכרות בידיש מתוך המקור, דבר שמתרגמים מסוימים נזקקים לו מחמת העדר פתרון לבעיות שהלשון האידיומאטית של המקור מעמידה בפניהם; אני ניסיתי במיטב יכולתי לפתור בעיות אלה בעברית."

מעניין מאוד לדעת איך מירון היה מתרגם, למשל, לפי שיטה זאת, את האמירה של גיבור מגיבוריו של שלום עליכם, שיש בה עירוב של ארבע שפות:

"כדומה למשל (ביידיש אומרים: כדוֹיְמָה למוֹשָׁל) גַאפּרִימֶר צום פֵיישפֵיל גַאפּשִיקֶלאד?"

אפשר, כמובן, להשאיר את "כדומה למשל" ואת יתר המילים למחוק, שהרי לכולן יש אותה המשמעות ברוסית, בגרמנית, בפולנית – אבל אז, מה יישאר משלום עליכם?
עכשיו, כמובן, זכה מירון להארה, והוא משאיר "את התנועה בין השפות שמבטאת הן את העושר והן את הרבגוניות."

כך? כאילו שיטה זו של השארת מילים וביטויים בשפת המקור היא חדשה, והיא שלו, ואין הוא מספר, כמובן, שלפי שיטה זאת נהגתי למן פרסום תרגומי הראשון "שלוש אלמנות" בשנת 1969.

נשאר אפוא השאלה: מה הבשורה שהביא דן מירון בחזרתו על תרגום סיפורים שתורגמו כבר? האין הוא מבין שכל סיפור הוא יצירה לעצמה, וכך גם עליו להיקרא? הוא מבין זאת היטב. אבל משום שהוא בעיניו ובעיני כמה מעריצים ומעריצות, אחד ואין בלתו, חייב הוא, למען תשומת הלב, כמובן, להמציא שיטת חלוקה משלו לסיפורי שלום עליכם, ובכך יפתיע את העולם: "סיפורי תוהו", "סיפורי בוהו", "סיפורי כאוס", "סיפורי חרדה", "סיפורי אימה", "סיפורי זעם" ועוד ידו נטויה – בשביל שיוכל לשפוך באמצעותם את מבול דמיונו הקודח ב"אחריות-דבר" שלו, שאחיותו במציאות קלושה ומפוקפקת מאוד. או, איך הוא אומר בעצמו: "המרץ הדיבורי הבלתי נלאה שנובע מאיזו פעולת שחרור פנימית סמויה מן העין." שכן, אדם צריך להיות להטוטן מחשבתי לעילא בשביל ל"הכשיר" את הסיפור ההיתולי "בגלל כובע" ולמצוא בו יסודות של תוהו, ולפסוח, למשל, על הסיפור "הביתה לפסח", שהאימה זועקת בו כמעט מכל משפט. כנראה שמירון לא קרא אותו.

אינני נוהג בדרך כלל לקרוא תרגומי שלום עליכם של אחרים, אבל הסיפור "אלף לילה ולילה", שכאמור, יצא לאור בתרגומי בספר נפרד בהוצאת אל"ף ב-1979, דחק בי איכשהו להציץ לבשורתו החדשה של מירון. ומה אומר? כמה וכמה תמיהות התעוררו בי במפגש עם "בשורה" חדשה זאת. חלקן כנראה לא באשמת מירון, אלא באשמת רשלנותם של המביאים לדפוס של הוצאת "כתר".

בעמ' 18, למשל, אומר יענקל יונבר:

"מפני שאצל אלוהים בראש, אני אומר, יש כל-כך הרבה, עד שמוח אנושי בכלל מסוגל לתפוס בהיגיון שלו."

נשמטה כאן המילה "אינו" או "לא", לפני "מסוגל", ואז כל המשפט הופך לבלתי מובן.

או, בפסקה חסרת הפשר בעמ' 30 –

... אבל למכור את התורה של אלוהים – קדחת בצלחת! לא ניתן בעד שום הון שבעולם! שיחתכו, אני אומר, שיקצצו ויצלו את אבות אבותינו שלנו.”

כאן ממש שיבוש אוילי של המלביה”ד, שהרי לא מתקבל על הדעת שיענקל יונבר יהיה “נדיב” כל-כך על חשבון אבות אבותיו.

והתרגום הנכון הוא: “את תורתו של אלוהים – הס מלהזכיר. זאת, אומר אני, לא ניתן בעד כל הון דעלמא! ולו ישחטו אותנו, לו יקצצו אותנו, לו יטגנו אותנו, לו ישרפו אותנו, כמו ששחטו וקצצו וטיגנו ושרפו את אבותינו.”

אלה, כאמור, שיבושים חמורים, אל נכון של המביאים לדפוס מטעם “כתר”. אבל יש שיבושים חמורים לא פחות, שאחראי להם הפסקן העולמי לספרות יידיש, דן מירון.

יענקל יונבר אומר: “אז פאָני נעמט און צעבוצקעט זיך מיט קיר”הן איבער א שטיקל סערבישע מדינה.” [כשפוני (כינאי גנאי לרוסי) הולך ומתנגח עם קיר”ה על איזו חתיכת מדינה סרביית].

מתרגם מירון, במקום “חתיכת מדינה סרביית” – ‘בגלל איזה פלך ארץ מערבי.” מדוע??! (עמ’ 17).

או: “און אז מע וויל שמועסן דאָס אייגענע צוריק” – [ואם רוצים לשוב ולדבר על כך, או “לדבר על כך שוב”]. מתרגם מירון: “ואם רוצים להסתכל על זה מן הכיוון ההפוך” (עמ’ 19). המילה “צוריק” בידיש מכשילה אותו, שכן, משמעותה כאן היא “שוב”.

או, כאשר יענקל יונבר מדבר על תכונותיו והתנהגותו של בנו יחיאל, ובמקור: “ניט מחמת עקשנות, איין עקשן – דאָס א חוץ”, והתרגום הפשוט והנכון: לא מחמת עקשנות. עקשן היה – חוץ מזה. “ואילו מירון מתרגם “לאו דווקא בגלל עקשנות. עקשנות זה חשבון מיוחד” (עמ’ 19). מה לעשות, ידעננו האולטימטיבי לא הסתדר עם “דאָס אַ חוץ”.

מסתבר שמירון אינו דובר יידיש. שאילו דיבר, היה יודע מה שכל דובר יידיש יודע כי, למשל, “איבער-אכטאָג” זה “בשבוע הבא”. ו“איבער-אכטאָג מאָנטאָג” זה “ביום שני בשבוע הבא”. יידיש אפוא אינו דובר, ואין הוא יודע מה זה “איבער-אכטאָג” אבל הוא הוגה יידיש, ולכן מוחו האנליטי הוגה: “אכט” זה שמונה, ו“טאָג” זה יום, והוא שם בפיו של יענקל יונבר את השטות “בעוד שמונה ימים ביום ב” (עמ’ 19), במקום, כאמור, “ביום שני בשבוע הבא”.

ו“ווילדע קאטשקעס” שפירושו ברוזי-בר, ולא “אווזי בר” (עמ’ 20). אילו רצה יענקל יונבר לומר אווזי-בר, היה אומר “ווילדע גענדז”.

ו"גאָטס-סטראַפּטשע" הוא פרקליטו של אלוהים, מליץ יושר של אלוהים, ובשום פנים לא כגרסת מירון "קוזק של אלוהים" (עמ' 22).

אלו, כמובן, "פנינים" משניים-שלושה פרקים ראשונים. עייפתי מלקרוא עד הסוף. שפע של בדיחות יש בידיש על תרגומים שכאלה, אלא שאין למי להשמיען, ובמצב העלוב של היידיש כיום, אין מבקרי ספרות שישוו תרגומים למקור, מה שנותר הוא מריעי-הידד אחדים שהתרשמו מן "המרץ הדיבורי הבלתי נלאה" של מירון, ועל כך אומרים בידיש, אַזאַ פנים (ביידיש אומרים פּוֹנָם) האָט עס" – פרצוף כזה יש לזה.